

הסיכום ממערכי השיעור לספורי עגנון.

כתב וערך: המורה אלי פררה

בדמי ימיה / ש"י עגנון

העלילה: "בדמי ימיה" הוא ספור די פשוט מבחינת העלילה. תוכן העלילה קצר ואין בו מעשים מופלאים והתפעלויות חריגות. גם אם נרמז כי יש כאן "משולש רומנטי מודרני"; על אישה אחת, לאה, הנקלעת בסבך רגשותיה בין שני גברים, (מינץ בעלה, ועקביה מזל, אהובה משחר נעוריה. לשם קיצור: ע. מזל) הרי שהדבר נעשה באיפוק רב ובמתינות רבה, כי לאה האישה הצדקנית, כך בכל אופן רואה אותה בתה, תרצה, איננה בוגדת ממש בבעלה. היא נאמנה לו עד הסוף וזו גם הסיבה שהיא מתה בדמי ימיה – במחצית-חיה. כי אהבתה לע. מזל לא התגשמה והיא שומרת אמונים לבעלה מבחינת פיזית וגשמית, אך לא מבחינה רוחנית ונפשית. היא שומרת את כתביו של ע. מזל, כמעשה-ילדות, בתיבה מיוחדת, ואת המפתח לתיבה היא שומרת בקנאות ובסודיות; תלוי על חוט הכרוך סביב צווארה.

עגנון מרמז באירוניה דקה על דמותה של לאה; זה כל-כך "סודי", עד שאפילו בתה הקטנה מבחינה במפתח, ואם היא מבחינה בזאת, אז גם בעלה, ובוודאי המשרתת קילא. מדובר פה, אם כן, במעשה של עלילת-אהבים, שגיבוריה לא באו על סיפוקם מבחינה רגשית ונפשית. לא לאה, ולא מינץ ולא ע. מזל ולבסוף גם לא תרצה. מזל ולאה לא הצליחו לממש את אהבתם ולהינשא. מינץ ולאה נישאו בלחץ אביה של לאה, אבל לאה איננה אוהבת את מינץ, היא שומרת על רגשי-אהבתה למזל. תרצה חושבת שהיא אוהבת את מזל ולא היא! (על כך נעמוד יותר מאוחר כשננתח את דמותה של תרצה) ואילו מזל עדיין שרוי בדכדוך אהבתו הנושנה ללאה, שלא התגשמה. נישואיו לבתה, תרצה, הם מבחינת היגררות אחר גחמותיה של תרצה ולא מתוך אהבה כנה ורגש אמיתי כלפיה.

מבנה הספור: הספור בנוי מספרי-זיכרונות. ספר-זיכרונות בתוך ספר-זיכרונות. קודם תרצה, הכותבת את ספר זיכרונותיה על מה שקרה בינה לבין בעלה, עקביה מזל. ובמרכז ספור העלילה, נחשף ספר-זיכרונותיו של מזל, המספר את הקורות אותו מאז הגיעו לעיר ולביתם של לאה והוריה. בראשית הספור איננו מודעים לכך שזהו ספר-זיכרונות, אלא רק בסופו, שם אומרת תרצה: **"בחדרי בלילות בעשות אישי את מלאכתו ואירא פן אפריע אותו ממעשהו ואשב בדד ואכתוב את זכרונותי[...]. ואומר על אשר אמצא מרגוע בכתבי, ואכתוב ככל הכתוב בספר הזה".** כך מסתיים הספור. כלומר, עגנון יוצר מתח מבני, כאשר בתוך הספור אנו פוגשים יומן זיכרונות של ע. מזל, אבל איננו יודעים שהוא רק ספור-הפנים בתוך ספור המסגרת של ספר-זיכרונותיה של תרצה. ההתרה למתח-מבני זה מגיעה בסוף, כאשר אנו מתוודעים לסיפורה העצוב והטראגי של נערה-אישה (תרצה) שהשיאה עצמה לגבר מבוגר ממנה, שהיה בעצם, אהובה של אמה בטרם נולדה. היא חשבה שגילתה את האהבה הגדולה, אך לאמיתו של דבר הבינה כי רק "העמיסה" את עצמה עליו, ואין בלבו שום חיבה יתרה אליה, ונחמתה; בכתבת ספר-זיכרונות ובצפייה לילדתה שתיוולד לה בעתיד, כי הרה היא ללדת.

הסמלים בספור:

א. החדר; החדר בו שוכן ע. מזל בביתם של הוריה של לאה. אין זה חדר ממש, אלא סוכה על גג הבית, הבנויה כחדר. סמל לארעיות וחוסר יציבות. אהבתם של לאה וע. מזל, לא ניתנת למימוש, ואינה איתנה מספיק מחמת אישיותם של השניים. לאה נכנעת לרצונותיו של אביה ומשודכת בעל-כורחה למינץ. אינה עומדת איתנה כסלע כדי להגשים את אהבתה, ואילו ע. מזל אינו איתן מספיק, והחלטי באופיו, כדי לעמוד בפני אביה ולהיאבק על אהבתו. את אפיו הרכרוכי אנו מגלים בהמשך, כאשר הוא נגרר אחרי תרצה ונישא לה יותר בכפיה מאשר מרצון. בסוכה-חדר זו, בזמן שהייתו של ע. מזל, הייתה מלאה בספרים ובדברי שירה, כיאה לשוכן בתוכה, ואילו בתקופתו של מינץ נתמלאה בפולים ובעדשים, (קטניות) וסמלם – גשמיות וארציות כדמותו של מינץ; איש סוחר וממון, שבגללם החליט האב לתת לו את בתו. בזכות הכסף שברשותו יוכל לממן לה את התרופות ומעיינות המרפא, ולא לסטודנט עני, שעיסוקו בפילוסופיה, שירה וחקר קדמוניות (היסטוריה קדומה).

ב. הפסוק הלקוח מהמקורות והחקוק במעשה רקמה על כתל המזרח: **"אשרי איש שלא ישכחך וכן אדם יתאמץ בך"** זהו אותו פסוק המשוך כחוט השני בין שתי האהבות של האם ושל הבת אל אותו גבר. זיכרון האהבה שגווע עם מות-האם והתחדש כביכול, עם הבת, ומה שקשר בין האם והבת זה הפסוק שזכר אותו מזל כאשר תרצה אמרה לו את ראשיתו, והוא המשיך את סופו. כלומר; הבת, תרצה, יותר משאהבה את מזל, רצתה למלא את מקומה של לאה ולהמשיך מהמקום שהאם הפסיקה. בזה בעצם לתרץ את מה שעונות כלפי לאה, ולתקן את העוול שנעשה לע. מזל.

ג. הצבע הלבן: דמותה של לאה מצוירת בעיני תרצה כאישה טהורה, שכולה צדיקות וסבל וחולניות, ואין טוב יותר להאיר את הרקע לדמותה של לאה מאשר הצבע הלבן. כך מתארת תרצה את אמה בראשית הספור: **"היא ירבה בחלון ובגדיה היו לבנים. בכל עת היו בגדיה לבנים. פעם נקרא דוד אבי בעירנו וירא את אמי ויחשוב, כי אחות רחמנית היא, כי בגדיה הטעוהו ולא ידע כי היא החולה"**

ד. החלון: האם ניבטת מהחלון ומביטה מהחלון החוצה, כמצפה למישהו, זאת האהבה שלא התגשמה, והחלון הוא האמצעי היחיד שנותר לה להביט ממנו אל האופק, אי-שם נמצא אהובה והיא מצפה לו עד כלות-כוחותיה והוא איננו בא. זהו גם החלון אשר לאה נשקפת ממנו, כאשר מזל מבחין בה לראשונה והוא נבוך ומבקש ממנה מעט מים. זהו ארמו מקראי למעשה של אליעזר ורבקה, המשקה אותו ואת גמליו. ספור אהבתם של יצחק ורבקה מהמקרא ידוע כספור אהבה קלאסי, שאנשים דתיים ומאמינים מברכים את הזוגות הצעירים הנישאים, שאהבתם תהא כאהבתם של יצחק ורבקה.

חקר הקברים:

מזל, לאחר שלא נישאה למינץ, הפך להיות מורה וחקר קדמוניות, ובין שאר עיסוקיו הוא נובר בקברים לשם מחקריו. העיסוק הזה בקברים מרמז על אווירת המוות והקדרות השוררים לאורך הספור. לאה מתה בדמי ימיה, האב מתאבל על מות אשתו שנים-עשר חודשים, שרק לאחריהם הוא קם והולך להקים לה מצבה, בניגוד לנהוג (לאחר חודש). העיסוק הזה במצבה, שעגנון טורח להאריך בו, אינו מקרי.

מינץ אינו מסוגל אפילו לקרוא את הכתובים בסדור, כמנהג האבלים, עד שהוא מתעשת ומזמין עצמו יחד עם בתו למזל, כדי שמזל יכתוב את הנוסח, דברים שבנפש וברגש, ואילו מינץ דואג לאותיות ולצורה. זה הגשמי, הסוחר, והוא, מזל, איש הרוח והנפש. שני אהוביה עושים יד אחת להנציח את לאה: "וליום הפקודה עמדה המצבה על קברה, אז עלה אבי ואנשים עמו אל בית הקברות להתפלל תפילת הקדיש. וינח את ראשו על האבן וידו אוחזת ביד מזל".

גם מזל מתאבל על מות אהובתו, כי הרי כאשר הגיעו מינץ ותרצה אליו הביתה לבקש ממנו שיכתוב את נוסח המצבה, היה זה כבר מוכן בידו עוד בטרם הגיעו אליו. כאילו וכתב את המצבה על מות אהבתם כבר עם פרידתם, ונוסח המצבה (לאהבתם) מזומנת בידיו עד מותה. סמל לכך שבפרידתם גם הוא מת מוות רוחני, וחוקר בקברים.

מערכות היחסים בין הדמויות:

כנאמר לעיל, ספור העלילה די פשוט וחסר דרמות גדולות ועימותים מרשימים, או הרי-גורל. **לאה ותרצה**: תרצה מתחילה את הספור כשהיא בת שש-עשרה ומתוודעת להתנהגותה של אמה לפני מותה. (בכלל כל הספור הוא מנקודת ראותה של תרצה, והיא "מדווחת" את מה שראות עיניה, גם אם הדברים אינם כפי שהמספר מעביר לנו בין השיטין לגבי אופנים של גיבוריו, או ארמזים שהוא "שותל" לגבי מערכות היחסים ביניהם) תיאור האם ע"י הבת נעשה תוך הערצה גדולה, למרות חיוורונה של לאה, תרתי-משמע, היא חיוורת בשל מחלתה הכרונית (ולבושה תמיד לבן, כנזכר לעיל) ודמותה די חיוורת ושטוחה. היא כנועה לאביה, ולאחר מכן לבעלה, אין אנו יודעים על היוזמות שהיא נוקטת לממש את אהבתה, או אפילו ביחסיה עם מזל, מלבד סתם דיבורים על לשון ושירה עם מזל, אין אנו רואים את האהבה הגדולה, אלא רק בסוף, כשהיא עושה אקט די רומנטי וילדותי; היא שורפת את כתביו של מזל ושואפת את עשנם.

מינץ ולאה: הם זוג בעל כורחו. האב משיא את בתו לאה, לסוחר עשיר (מינץ) בשידוך נחרץ, בלי להתייעץ או לקבל את הסכמתה של לאה, כדי שהבעל העתידי יוכל לספק לה תרופות יקרות וביקורים במעיינות מרפא. היא אינה אוהבת אותו, אבל נאמנה לו כמצוות נשים יהודיות מלומדה ותו-לא. הוא אוהב אהבת-אמת ועיקשת עד כדי כך, שהוא עושה יד אחת עם אהובה לשעבר (שניהם מתאבלים עליה בכובד ראש וברצינות משמימה) ולא רק זאת אף זאת: מינץ רוצה, מוכן ומזומן להוציא לאור את כתביו של מזל. שירים וכתבים מלאי אהבה והערצה שהיו מיועדים ללאה אשתו. הוא תומך ומלא אהדה לקשרי האהבה ונישואים בין בתו תרצה למזל, מה שקילא, המשרתת, מזדעזעת רק לשמע הרעיון. יש משהו פרוורטי (סטייה, חורג מהנורמה) בגישה שלו: הוא מוכן לספק את רצונה ואת המשכיות האהבה של לאה גם לאחר מותה בדמותה של הבת, עם **אותו** מאהב. לעומתו, מזל, כנאמן בעל דמות-היגון, לאהובתו ואהבתו מהעבר הרחוק, לא נישא מעולם לאחר פרידתם, עד הופעתה של תרצה בחייו. שני הגברים נסמכים זה על זה ומנחמים זה את זה, והפכו יותר ידידי-נפש מיריבים רומנטיים על לבה של לאה, כדברי תרצה: "ראיתי את שני הגברים ויהי עם לבי לבכות, לבכות בחיק אמי, העשתה זאת עננת-אישי או רוח היא באשה? **אבי ואישי** האירו לי פניהם, **באהבתם ובחמלתם נדמו זה לזה**, שבעים פנים לרע ופרצוף אחד לאהבה".

תרצה ועקביה מזל: גם הם זוג בעל-כורחו. תרצה מרגישה רצון עז להתוודע למזל, לאחר שקראה את ספר זיכרונותיו שנמסר לה ע"י מינטשי, ולו רק כדי להכיר מיהו אותו מאהב שכבש את לבה של האם. רגשי הרחמים שלה נכמרים הן כלפי האם שלא הגשימה את אהבתה, והן כלפי מזל, שנעשה לו עוול, כדברי המספר: **"על משכבי בלילות שאלתי בלבי לו נישאה אמי למזל כי עתה מה היה? ומה הייתי אני? הרטט אשר בא עם הרהורי אמרתי עוול נעשה למזל"...**

כך אומרת תרצה כשנודע לה ממינטשי על הרומן בין לאה האם למזל. את הרגש הזה מתרגמת תרצה כאהבה, והיא יוזמת פועלת ובעלת אמביציה לממש את "אהבתה", שלא כאמָה. היא ממש כופה את עצמה עליו (המעשייה עם נשיכת הכלב שלא הייתה, הביקור הנועז בביתו כשהיה חולה, דבר שלא יעשה ע"י בת ישראל כשרה). הוא מצידו פשוט נגרר אחר חן-נעוריה וההתלהבות שלה ונישא לה, למרות שאין רמז אחד בספור, על אהבתו אליה. להיפך, על פי עדותה של תרצה; **"בבואי לסימנריון השתוממתי כי לא הראני מזל שום אות וחיבה, ואני אמרתי הכר יכירני לטובה, הלא מיוזעת אני לו"** יתרה מזאת בסיום, ממש בסוף, מתוודעת תרצה לחוסר התוחלת בנישואים אלו; מזל אדיש ומכונס בתוך עצמו, ואילו היא עגמומית וחסרת מנוח למראה הבעל המיוסר, שממשיך בעצם להיות נאמן ללאה האם והיה רוצה להישאר תמיד רווק כאות וסמל לאהבתו הנכזבת, וכך בפירוש אומרת תרצה בסוף הספור: **"אידי אישי הממני, אכן להיות רווק נולד, ולמה שדדתי מנוחתו, ואבקש את נפשי למות, כי מוקש הייתי לעקביה"**. עד כדי-כך הגיעה להתפכחות, שכל אהבתה למזל לא הייתה אלא גחמה ילדותית ולא בשלה לִסְפֵק וּלְרִצּוֹת (מכאן גם שמה של תרצה) את האם בהגשמת אהבתה שלה למזל, ולתקן את העוול שנגרם לו. סוף הספור שונה מהתחלתו. הוא מבטא מפח-נפש לכל הדמויות: מזל לא מאושר, מתבודד ומכונס בתוך עצמו וחופר בקברים. תרצה מבקשת נפשה למות, מהאכזבה בנישואיה למזל, ומינץ ממשיך לדבוק באבלו ע"י ההתייחדות והידידות עם מזל. זהו ספור טראגי, כאשר כל הדמויות המרכזיות אינן מאושרות. להיפך, הן אומללות.

הסגנון והלשון: עגנון בחר לכתוב את הנובלה הזאת בלשון המקרא, ופחות בלשון חז"ל, כהרגלו. וו החיבור הפוכה מנוקדת בפתח, הוא סימן מובהק ללשון המקרא, המסמלת לשון עבר ועתיד, לכן **"אין מוקדם ומאוחר בתורה"**, כלומר, שבמקרא עבר ועתיד משמשים "בערבוביה", מה שנראה כעבר יכול להופיע בפרק אחר, קדימה, כעתיד ולהיפך. האם רמז כאן עגנון למבנה הספור, שמתחיל בהווה עם מות האם, ממשיך בעבר ע"י שיבוץ ספר זיכרונותיו של עקביה מזל על הרומן שהיה בינו ללאה, ולאחר מכן ממשיך בעתיד, שהוא שוב הווה לגבי תרצה? אפשרי, אבל אין סימוכין לדברים. (סימוכין; "הוכחות" להסתמך עליהן).

שמות הגיבורים ומשמעותם:

1. לאה: מלשון לאות, עייפה וחולה רוב ימיה.
2. מינץ: מלשון מטבע בגרמנית (באשכנזית, כלשונו של עגנון)
3. תרצה: רוצה לתקן את העוול שנעשה למזל ולאמה, וכן לתרץ, את נישואיה לאדם מבוגר ממנה ושנותיו כאביה, בהשלמת המשימה והגשמת האהבה של האם, בַּמְקוֹם שהאם לא הצליחה, הבת מצליחה.
4. עקביה מזל: האוב שאוחז **בעקבן** של שתי הנשים, אם ובתָּה, כאחד **המזלות**, והן כרוכות וסובבות אותו במחזוריות קבועה.

5. לנדא: המחזר אחרי תרצה ומנסה להשתדך אליה, בנו של סוחר קרקעות. לנד=קרקע.
 6. גודסקינד: השדכן, ששידך את מינץ ללאה, ולאחר מכן ניסה לשדך את לנדא לתרצה. גוד=אלוהים. קינד= ילדים. רמז לתפקידו של האלהים, לזוג זיווגים בין בני ישראל וילדיהם.

מעניין שעגנון נתן שמות עבריים לשלוש הדמויות המרכזיות: לאה, מזל ותרצה, ואילו שאר הדמויות המשניות הם שמות לועזיים, כמו: מינטשי, מינץ, גודסקינד, לנדא, גוטליב. מה משמעות לכך? לא קלטתי. ואין רמז ביצירה להבנה כלשהי למשמעות הזאת, אם יש משמעות.

נושא הספור והרעיון העיקרי בו: הרעיון העיקרי בנובלה זו הוא **הפער, הסתירה וההתנגשות בין הנורמות והמסכמות של החברה לבין "צורכי הלב"**. עגנון מלביש רעיון זה באותו מוטיב ידוע ומוכר השזור בכל סיפוריו המכונה גם בשם מוטיב של "והיה העקוב למישור". רומאן ידוע של עגנון בשם זה, כאשר גיבורי הספורים משתדלים ומנסים **לתקן** וליישר את ההדורים, לאחר **שנתקלקלו**. מנסים ולא מצליחים ליישר את העקום. כך בספור "תהילה", וכן "ברופא וגרושתו", וביתר-שאת בנובלה זאת. המניע העיקרי לפעלתנותה של תרצה הבת: לתקן את העוול שנעשה לזוג האוהבים מהעבר; לאה אמה ומזל בעלה העכשווי, ולא צלח הדבר בידה.

התנגשות נוספת בין הנורמות של החברה לצורכי הלב, אנו רואים זאת, גם בביקורת הסמויה של עגנון לשידוכים הכפויים שכפה האב על לאה בתו להינשא למינץ בלי להתחשב בצורכי הלב שלה. עניין נוסף יש בנובלה זו והוא: פריצת המסגרות השמרניות של החברה היהודית ע"י הזוג תרצה ומזל. אנו רואים בהם כמייצגים את המודרנה בספור אחר של עגנון: "ספור פשוט". שם הם (תרצה וע. מזל) מופיעים באפיזודה קצרה, כאשר הם מארחים בביתם את בלומה. בלומה בורחת אליהם, מפני שהם נחשבים לזוג מודרני בעיניה. הם העזו לפרוץ את הסייגים השמרניים של החברה, בזה שנישאו זה לזו למרות פער הגילים ביניהם, ולמרות שהבעל, ע. מזל, היה מאהבה לשעבר של אשתו הצעירה, תרצה. ייקל עליהם, אם כן, על הזוג "המודרני" הזה, להבין אותה ולתמוך בה, בבלומה, לעודד אותה; לא להיכנע ולא להתחשב בנורמות של החברה. כדי להבין במה מדובר, שם, בנובלה "ספור פשוט", מסופר שההורים מכריחים ומונעים מבנם, הירשל, להינשא לבלומה, בגלל נחיתותה החברתית והכלכלית, למרות שהייתה קרובת-משפחה. בלומה נמלטת אל ביתם של תרצה ומזל, כדי להתנתק מהירשל האוהב הנכזב ומהוריו השתלטניים. גם שם בנובלה "ספור פשוט", כמו בספור "בדמי ימיה", יש התנגשות בין הנורמות החברתיות לבין צורכי הלב של הצעירים.

- דרכי העיצוב בסיפור:** (על העיצוב, ראה הסבר מפורט במונחים לסיפור הקצר בעמ' 92)
 א. מבנה הנובלה, כסיפור מסגרת-מעגלי; של יומן זיכרונות בתוך ספר זיכרונות.
 ב. הארמז המקראי של ספור אהבתם של יצחק ורבקה. מודל לאהבה מושלמת ונכספת.
 ג. מוטיבים: הצבע הלבן בבגדיה של לאה. החלון, הסוכה, דברי השירה והלימוד בתקופתו של עקביה מזל כאשר שכן בתוכה לעומת הפולים והעדשים כשמינץ שהה בה.
 ד. חקר הקדמניות של ע. מזל.
 ה. שמות הגיבורים ומשמעותם, כהשתקפות לתכונותיהם ואופיים.